

УДК 101:316

Л.В. Піддубна*Харківський інститут фінансів**Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі
провулок Плетньовський 5, м. Харків, Україна, 61003**E-mail: lidr@mail.ru***ЕВОЛЮЦІЯ ФЕНОМЕНУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАКТИК:
ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ**

Досліджено процес еволюції феномену інформаційних практик. Запропоновано різні визначення терміну «інформація». Здійснено соціально-філософський аналіз трансформацій інформації як відображення її поліфонії.

Ключові слова: інформація, інформаційні практики, трансформації, інформаційне суспільство, поліваріантність.

Вся історія існування цивілізації на планеті Земля, утворення, формування і розвиток суспільства нерозривно пов'язані з інформацією. Як зазначає В. Єгоров у роботі «Философия открытого мира», «інформація, як фіксація розбіжностей природних об'єктів, їх розмірності і структурування, виступає у якості глобального мови природи, ... основного стратегічного ресурсу суспільства. Вона представляє головний фактор, що визначає розвиток усіх еволюційних процесів, а також структуру і упорядкованість природних і соціальних систем, які виникають при цьому» [1, с. 54].

Постановка проблеми. Невід'ємною і значущою компонентою більшості видів діяльності людини, від повсякденної до професійної, стають інформаційні практики. Вони в узагальненому вигляді зводяться до збору, обробки, обміну та виробництва «нового капіталу» – інформації. Людство протягом всієї своєї історії вирішує проблему створення і вдосконалення інструментарію для ведення раціональної діяльності з обробки інформації. Винахід обчислювальної техніки, поява персональних комп'ютерів, формування і розвиток транскордонних глобальних інформаційно-телекомунікаційних мереж, інтеграція в єдиному інформаційному просторі по всьому світу програмно-технічних засобів, телекомунікацій, засобів зв'язку, інформаційних ресурсів і баз знань в єдину інформаційну телекомунікаційну інфраструктуру, неймовірне зростання швидкостей і об'ємів обробленої інформації, нові унікальні можливості виробництва, передачі й розповсюдження, пошуку і отримання інформації кардинальним чином впливають на розробку цього інструментарію. Символи зі знарядь духовної діяльності перетворюються у самодомінуючу силу як над суб'єктом, так і над об'єктом інформаційно-комунікаційної взаємодії. Процес прийняття рішень та його конститутивна складова – інформаційна підготовка – стають повсякденним обов'язком індивіда і для його виконання потрібен відповідний теоретичний і технологічний інструментарій. Але, на жаль, сьогодні кожний суб'єкт – від індивіда до виробничої корпорації – вирішують цю інструментарно-технологічну проблему самостійно.

Різноманітна феноменологія інформаційних практик, зафіксована в знаннях, навичках та професійних технологіях, зберігається у повсякденній свідомості і в науці, однак ці масиви мають вузьку направленість і фрагментарність. Інформаційні практики як неодмінний елемент буття розглядаються не лише як чуттєво-предметна, але й як інтелектуально-предметна цілепокладаюча діяльність людини. І від того, який інформаційний продукт споживає людина, тобто, якою є її інформаційна практика, такими, зрештою, будуть її життєві знання, система настанов та принципів, спосіб її поведінки в світі та обрана нею модель відношень між «Людиною – Природою», «Людиною – Суспільством».

Інформаційні практики – це діяльність індивіда з пошуку, обробки і аналізу інформації, приведення її до оптимальної форми, з точки зору перцептуальних можливостей особистості тощо. Проблема філософського дослідження інформаційних практик стає *актуальною* і пов'язана з тим, що розповсюдження і використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій кардинальним чином впливає на систему формування соціального досвіду і на зміну механізмів формування самосвідомості особистості, а саме на інформаційні практики індивіда.

Метою статті є теоретичне осмислення поліфонії інформаційних практик, дослідження еволюції цього поняття, його емпіричного впливу на розвиток суспільних процесів сьогодення.

Різні наукові точки зору щодо дослідження феномену інформаційних практик висвітлені у роботах К. Шеннона, Н. Вінера, У. Ешбі, А. Урсула, В. Пушкіна, І. Юзвішина, Р. Хартлі, Х. Найквіста, Л. Бриллюена, В. Глушкова, Г. Лассуела, М. де Флера, Д. Белла, Е. Тоффлера, І. Масуди, М. Маклюена, У. Мартіна, Г. Кастлера, І. Новіка, А. Моля, О. Борисенка, Ф. Перегудова, Ф. Тарасенка, С. Леша, Л. Пента, У. Бека, Ж. Бодрийяра, Ф. Бекона, М. Фуко, Е. Тоффлера, М. Кастельса, Ф. Фукуями, В. Афанасьєва, А. Карміна, Г. Почепцової та ін.

Функціональним і ключовим поняттям для дослідження феномена інформаційних практик є поняття інформації і від того, як воно визначається багато в чому залежить постановка й вирішення

багатьох теоретичних і практичних проблем. Полеміки з приводу визначення ролі і місця інформації в суспільстві на початку XXI віку пов'язані з появою у різних країнах світу перших емпіричних наукових досліджень цього феномену і їх суперечливими оцінками сучасними науковцями. Про те, що інформації стало більше ніхто не заперечує, але погляди дослідників з приводу її впливу на соціальні відносини і взаємодії різняться.

Як справедливо підкреслюють В. Пушкін та А. Урсул у філософських нарисах «Информатика, кибернетика, интеллект» у сучасній науці можна виокремити такі основні визначення поняття інформація:

- повідомлення, інформування про положення справ, відомості про що-небудь, які передаються людьми (традиційне, «донаукове» розуміння інформації);
- зменшувана невизначеність, що знімається в результаті отримання повідомлення (розуміння інформації з математичної теорії зв'язку і робот К. Шеннона);
- сигнали в єдності синтаксичних, семантичних і прагматичних характеристик (розуміння інформації з семіотики і праць Ч. Морріса і Ч. Пірса);
- знята нерозрізненість; передача, відображення різноманітності в будь-яких процесах і об'єктах; міра зміни в часі і просторі структурної розмаїтості систем (за У. Ешбі);
- повідомлення, нерозривно пов'язане з управлінням; «позначення змісту, який ми черпаємо з зовнішнього світу в процесі пристосування до нього і приведення у відповідність з цим змістом нашого мислення»; «форма організації живої істоти, що не залежить від матерії й енергії»; міра організації [2, с. 46] (за Н. Вінером).

А. Урсул узагальнив досягнення кібернетики і теорії інформації і визначив інформацію як відбиту розмаїтість, як атрибут матерії, як можливість неенергетичних форм пізнання і управління.

Деякі науковці пропонують взагалі відступитися від досліджень, пов'язаних з розумінням феномена інформації. Так, наприклад, представники природознавства декларують, що ніхто не бачив інформацію ані як субстанцію, ані як властивість; скрізь відбувається лише взаємодія матеріальних речовин, наділених енергією; ніде не виявлено того, що зазвичай називається інформацією бо її не існує в природі. Феномен інформації став предметом ретельного наукового дослідження і для представників «точних наук» – математиків, фізиків, інженерів, кібернетиків, зв'язківців в другій половині XX століття. Вчені-дослідники запропонували свою власну теорію інформації і привнесли в наукові дослідження цього феномену свої підходи й термінологію, які значно різнилися від концепцій, що існували раніше. Список визначень терміну «інформація» дуже розширився, а саме:

- міра складності структур, міра впорядкованості матеріальних систем; оригінальність, новизна (за А. Молем);
- негативна ентропія (за Л. Бриллюеном);
- міра неоднорідності розподілу матерії та енергії у просторі та часі; міра змін, які супроводжують всі процеси, що протікають у світі; поле (за В. Глушковым).

Французький дослідник Р. Пасе вважає, що інформація прийшла на зміну енергії в якості основної рушійної сили розвитку. Він зазначає, що сьогодні ми підійшли до моменту, коли рушійна сила розвитку переміщається з енергетичної сфери в сферу інформації.

У розвиток цього поняття внесли значний вклад і представники інших розділів наукового знання, а саме:

- «сведения об окружающем мире и протекающих в нем процессах, воспринимаемые человеком или специальным устройством» [3, с. 253] (розуміння інформації, яке узагальнене С. Ожеговим у словнику російської мови);
- міра пізнання (за Д. Дубровським);
- організованості відображення (за І. Новіком);
- властивість матерії (за Ф. Перегудовим, Ф. Тарасенко);
- імовірність вибору (за А. Яглом і І. Яглом);
- частина знання, яка використовується для орієнтування, для активної дії, для управління, тобто з метою збереження якісної специфіки, вдосконалення та розвитку системи (за В. Афанасьєвим);
- знання, що прийняли форму товару, і в цьому товарі (продукті духовного виробництва) інформація виступає, наприклад, в якості його мінові, а знання – споживної вартості (за Б. Чечневым);
- провідна продуктивна сила (вирішальний засіб і предмет праці), а також основний продукт виробництва і предмет споживання (за Л.Г. Мельником);
- «используемые данные, представленные в форме, пригодной для передачи и обработки» [4, с. 2] (розуміння інформації з робот доктора юридичних наук, професора О. Гаврилова). При цьому російський учений помічає, що до 1970-х років термін «інформація» в загальній теорії права, в галузевих юридичних науках, в законодавстві не застосовувався; вживались такі еквіваленти, як «дані», «матеріали», «відомості» та ін.;

– «сведения о лицах, предметах, фактах, событиях, явлениях и процессах независимо от формы их представления, в виде, понятном для восприятия человеком» (розуміння інформації з монографії «Інформаційне право» доктора юридичних наук, професора В.О. Копилова) [5, с. 103];

– міра ліквідації невизначеності знання одержувача повідомлення про стан об'єкта чи яку-небудь подію (розуміння інформації з погляду теорії семіотики);

– «фіксована інформація є пам'ять про минуле для використання в майбутньому, і нею володіють усі системи світобудови. ...Інформація є така ж субстанція, як Матерія й Енергія. Вони триєдині і складають разом усю світобудову. ...Інформація є відношення Матерії до Енергії. ...тобто Інформація є Час (але не календарний), а Час є Інформація. ...Усі системи, живі і неживі, утворюють навколо себе енергетичні й інформаційні полюси, причому, інформаційні полюси є засобом зв'язку всіх систем у єдиному інформаційному полі Всесвіту. Ці полюси, що зараз називають аурую і іоносферою, насправді є інформаційним полем» (розуміння інформації І. Кочових, заступника Голови Ради Міністрів УРСР із науково технічного прогресу в 1977 р.) [6, с. 33].

Аналіз наукових джерел і публікацій, пов'язаних з зазначеною темою дослідження, свідчить про те, що сьогодні ще не запропоновано єдиного й загально визнаного поняття інформації, хоча вживаються сотні дефініцій, які є частковими, однобічними, суперечливими і взаємовиключними. Як зауважує Р. Авдєєв, за більш ніж піввікову історію існування поняття інформація отримало безліч тлумачень, осівши поряд з такими категоріями, як матерія і енергія та продовжує розкриватися ширше і глибше.

Сьогодні процес виникнення й інтенсивного розвитку математизованих й технізованих теорій інформації набирає обертів, вносячи в розуміння інформаційних процесів не тільки притаманну їм точність і лаконічність, але й величезну смислову плутанину. Так з 90-х років І. Юзвішиним запропонований підхід, що дає таке визначення терміну: «Інформація – це фундаментальний генералізаційно єдиний безпочатково-безкінцевий законопроцес резонансно-стільнікового, частотно-квантового і хвильового відношення, взаємодії, взаємопроникнення і взаємозбереження (у просторі і часі) енергії, руху, маси і антимаси на основі матеріалізації і дематеріалізації в мікро- і макроструктурах Всесвіту. ...У третьому тисячолітті інформація як абсолютна істина пізнання явищ і процесів Природи стане глобальним ресурсом науково-технічного прогресу, володіючи яким можна обійтися без тонн вугілля, цистерн нафти, вагонів залізної руди, інших матеріальних, трудових і фінансових ресурсів. Розшифрувавши інформаційно-кодові структури інформації, люди навчаться управляти процесами термоядерного синтезу, гравітації, електромагнітних явищ і саморозпаду в глибинних надрах Землі...» [7, с. 65].

Таким чином, з огляду на загальносистемне уявлення поняття «інформація» має два аспекти гносеологічний і онтологічний. Інформація – це відомості про дійсність на основі мислення і висновків людей, або вирішення задач засобами, що наділені «інтелектуальними» можливостями. У даному визначенні чітко проявляється гносеологічний аспект терміну, бо інформація розглядається як відомості, як якісне значення змісту повідомлення. Онтологічний аспект терміну інформація полягає в тому, що інформація розглядається як упорядкована субстанція, яку можна описати математично; як кількісне значення міри пропускну здатності каналу зв'язку; як визначеність, упорядкованість й інтенсивність потоку повідомлення в мережах передачі даних. Упорядкування відбувається згідно з об'єктивно заданим і розпізнаним алгоритмом. При цьому мається на увазі не гносеологічний, змістовний аспект інформації, а можливість її неспотвореного перетворення – кодування з метою обробки в автоматизованих системах і передачі за допомогою ліній зв'язку. «Спроможність людини до сприйняття і переробки інформації в якості глобальної мови Природи свідчить про генетично закладені в ній пізнавальні потреби і пізнавальні здібності, тобто про її інформаційну природу» [4, с. 203]. В сучасній пізнавальній практиці поняття «інформація» широко використовується у різних контекстах. З цим терміном пов'язана уява про повідомлення, які можуть змінювати відношення і поведінку особистості в різних ситуаціях, уточнювати її уяву про події, які відбуваються або збільшувати ступінь невизначеності, призводити до появи помилок, небажаних результатів, які, в свою чергу, ставатимуть стимулом нових пізнавальних актів. Інформація є достатньо формалізованою характеристикою способів передачі сигналів, залишаючись при цьому повідомленням. Дійсно, якщо людські знання трактувати як визначену форму відображення, то отримання нових повідомлень про об'єкт збільшує ступінь організованості наших знань відповідно до міри їх упорядкованості. У цьому випадку інформація, яка міститься в отриманому повідомленні та інформація як міра порядку відповідного предмету або явища пов'язані одна з одною як образ і праобраз. Інформація, як спосіб управління, являє собою синтез відображення і конструювання. Накопичуючи і узагальнюючи розрізнені данні про прояви особливостей предметів і явищ реального світу, особистість створює ідеальні образи дійсності, буде «можливі світи», у яких проявляється її уява про них.

Поряд із гносеологічним і онтологічним аспектами філософського дискурсу існують атрибутивний і функціональний підходи до визначення інформації. Атрибутивний підхід трактує інформацію як об'єктивну властивість усіх матеріальних об'єктів, тобто як атрибут матерії. Функціональний підхід

стверджує, що інформація є умовою і результатом активної діяльності і можлива тільки на соціальному рівні.

Інформація є основою соціального й інформаційного розвитку суспільства, основним ресурсом соціальних і економічних відносин. І не дарма Д. Робертсон, посилаючись на міркування міцного зв'язку між цивілізаційними й інформаційними процесами, запропонував дефініцію «цивілізація – це інформація».

Проілюструємо залежність підходів до визначення терміну «інформація» від цілей його використання. Отже, під терміном «інформація» розуміють:

- будь-які відомості про раніше невідомі події;
- відображення реальності у свідомості людини, представлену на її мові;
- основний зміст відображення;
- семантику синтаксису мови надання даних;
- змістовний опис об'єкта або явища;
- результат вибору;
- зміст сигналу, повідомлення;
- відбиту розмаїтість або її міру;
- зменшувану невизначеність;
- міру складності структур або організації;
- продукт наукового пізнання, засіб вивчення реальної дійсності;
- обов'язкову субстанцію живої матерії, психіки, свідомості;
- нескінченний процес триєдності енергії, руху і маси з різною щільністю кодових структур

безмежного Всесвіту;

- категорію, що утримується і проникає в усі сфери життя людей і суспільства;
- атрибут і властивість матерії тощо.

Множинність підходів до дефініції «інформація» надає, зокрема, журнал «Міжнародний форум з інформації і документації»: «інформація – негативна ентропія», «те, що змінює наші знання», «відбита розмаїтість», «метаенергія». Дефініції з визначення терміну «інформація» у законах застосовують семантичний аспект, тобто містять змістовний опис об'єкта, предмета тощо. Так Закон України «Про інформацію» під інформацією розуміє документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі. У діючій нормативно-правовій базі «інформація» інтерпретується як знання, відомості, змістовний опис об'єкта або явища і т.п. Така трактовка інформації орієнтована на її використанні у реальному середовищі існування, утвореному суб'єктами, що мислять. Дійсно, лише людина може апелювати інформацією і володіти деякою вихідною системою знань, наприклад, вміти читати, і тільки для неї певна сукупність символів, знаків, сигналів може інтерпретуватися як «відомості про будь-що». Інформація не підпорядкована просторово-часовим обмеженням, вона сама продукує ці обмеження, бо інформаційні образи тиражуються за нескінченно малий період часу нескінченно велику кількість разів в нескінченно малому просторовому обсязі. «На відміну від матеріальних товарів інформаційні продукти не споживаються, а використовуються – адже їх не можна «споживати», тобто використовувати без залишку. Скільки їх не використовуй, менше не стає. Вони не зникають і фізично не зношуються», – наголошує Л.Г. Мельник.

М. Делягін виокремлює таку властивість інформації як «відсутність рідкості». Він підкреслює, що споживання інформації тотожне формуванню нового знання. «Знання розширюються і саморегулюються, вони нарощуються в міру використання. Таким чином, в економіці знань рідкість ресурсів замінена на їхню поширеність» [8, с. 171]. У цьому контексті розповсюдження інформації рівноцінне її самозростанню, що усуває застосування до цього феномена поняття рідкості. У традиційному розумінні до інформації не можна використовувати таку її характеристику, як споживання, бо вживання інформації призводить до появи нової інформації і нового знання, не перешкоджаючи іншим членам суспільства застосовувати її для власних цілей. Виходячи з цього, можна зробити висновок, що інформація є суспільним благом, якщо згідно з Ф. Махлупом розуміти під ним щось таке, чим додатково може скористатися людина, не нарощуючи витрат виробництва. Розповсюдженість і певним чином необмеженість інформації зумовлюють неможливість вартісної оцінки її самої і продуктів, у створенні яких вона відіграє домінуючу роль.

Висновки. Концепт «інформація» стає фаворитом у словнику людства. Безліч визначень дефініції «інформація» рівною мірою мають право на існування, фіксуючи різні аспекти поліваріантності цього феномену. Він залишається в якості ланки теорії пізнання як інформаційний тип відображення, як елемент природної і соціальної реальності, як інструментарій інформаційних практик.

Бібліографічний список використаної літератури

1. Егоров В.С. Философия открытого мира / В.С. Егоров. — М.: Московский психолого-социальный институт; Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 2002. — 320 с.
2. Винер Н. Кибернетика, или Управление и связь в животном и машине / Норберт Винер / Пер. с англ. И.В. Соловьева и Г.Н. Поварова; под ред. Г.Н. Поварова. — 2-е издание. — М.: Наука; Главная редакция изданий для зарубежных стран, 1983. — 344 с.
3. Ожегов С. І. Словник російської мови / С.І. Ожегов; під ред. Н.Ю. Шведової. — 20-е видання. — М.: Російська мова, 1987. — 752 с.
4. Гаврилов О.А. Курс правовой информатики: учеб. для вузов / О.А. Гаврилов. — М.: Изд-во «НОРМА», 2000. — 432 с.
5. Копылов В.А. Информационное право: учеб. / В.А. Копылов. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Юрист, 2002. — 512 с.
6. Кочових І. Головний Закон Всесвіту / І. Кочових. — Вінниця: Антекс, 2001. — 48 с.
7. Юзвизин И.И. Информациология или закономерности информационных процессов и технологий в микро- и макромирах Вселенной / И.И. Юзвизин. — 4-е изд. — М.: Радио и связь, 1996. — 215 с.
8. Делягин М. Мировой кризис: Общая теория глобализации / М. Делягин. — М.: ИНФРА-М, 2003. — 767 с.

Надійшла до редакції 24.05.2013 р.

Поддубная Л.В. Эволюция феномена информационных практик: историко-философский ракурс

Исследован процесс эволюции феномена информационных практик. Предложены различные определения термина «информация». Осуществлен социально-философский анализ трансформации информации как отображение ее полифонии.

Ключевые слова: информация, информационные практики, трансформации, информационное общество, поливариантность.

Piddubna L.V. Evolution of the information practice: historical and philosophy angle

The process of evolution of the phenomenon of information practices has been studied. Various definitions of the term «information» proposed. Social and philosophical analysis of "information" as a reflection of its polyphony performed.

Keywords: information, information practices, transformation, information society, multivariate.